

доноров для медицины, таких, как вы, – это одно. Но поколение искусственных детей, которые займут лучшие места в обществе? Детей, намного превосходящих всех конкурентов? Ну нет. Людей это испугало. Они с ужасом отшатнулись...» [8, с. 350], «Мир не хотел больше напоминаний о том, как в действительности работает программа выращивания доноров...» [8, с. 351]. Желание «нормальных» людей сохранить привилегированное положение сильнее гуманистических порывов. Ко всему прочему человечество не хочет отказываться от донорских органов, и отношение к клону как к «недочеловеку» позволяет видеть в нём не личность, а полезный расходный материал.

Следует отметить, что в потерриане идеи социальной дискриминации исходят от аристократических родов, которые пытаются сохранить своё богатство и власть, а Волан-де-Морт предоставляет им для этого обоснование: «Добра и зла не существует – есть только сила, есть только власть, и есть те, кто слишком слаб, чтобы стремиться к ней...» [7, с. 374], поэтому «очень многие до того, как Волан-де-Морт показал себя во всей красе, полагали, что у него очень даже здравые идеи...» [9, с. 110]. В отличие от потеррианы, в романе «Не отпускай меня» отсутствует конкретный персонаж, лидер, дающий дискриминационные установки: общество, по мнению К. Исигуро, самостоятельно справляется с подобной задачей, как только возникает угроза лишиться привычных благ и привилегий.

Литература

- 1 Ролинг, Дж. К. Гарри Поттер и тайная комната / Дж. К. Ролинг. – Москва: Росмэн, 2002. – 473 с.
- 2 Ролинг, Дж. К. Гарри Поттер и дары смерти / Дж. К. Ролинг. – Москва: Росмэн, 2007. – 640 с.
- 3 Ролинг, Дж. К. Гарри Поттер и узник Азкабана / Дж. К. Ролинг. – Москва: Росмэн, 2007. – 511 с.
- 4 Ролинг, Дж. К. Гарри Поттер и Кубок огня / Дж. К. Ролинг. – Москва: Росмэн, 2002. – 667 с.
- 5 Ролинг, Дж. К. Гарри Поттер и принц-полукровка / Дж. К. Ролинг. – Москва: Росмэн, 2007. – 672 с.
- 6 Ожегов, С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 4-е изд., дополненное. – Москва: ООО «А ТЕМП», 2006. – 944 с.
- 7 Ролинг, Дж. К. Гарри Поттер и философский камень / Дж. К. Ролинг. – Москва: Росмэн, 2002. – 399 с.
- 8 Исигуро, К. Не отпускай меня / К. Исигуро. – Москва: Э, 2018. – 384 с.
- 9 Ролинг, Дж. К. Гарри Поттер и Орден Феникса / Дж. К. Ролинг. – Москва: Росмэн, 2004. – 827 с.

УДК 811.161.3'42'373.2:398.92

А. А. Шчарбатая

ФРАЗЕОЛАГІЗМЫ З АГУЛЬНЫМ КАМΠΑНАНТАМ ДЗЕЯСЛОВАМ КУПАЦЦА

У артыкуле разглядаюцца фразеалагізмы беларускай мовы з агульным дзеяслоўным кампанентам купацца, які суадносіць другасныя адзінкі з прамым значэннем лексемы і служыць асновай метафарызацыі выказаў. Аналіз фразеалагізмаў

паказвае на іх суаднесенасць і выток з міфалагічнымі ўяўленнямі пра ваду і яе ролю, выяўляе культурную інфармацыю, скіраваную на характарыстыку і ацэнку чалавека, рысы характару, вобразнае ўяўленне беларусаў пра багацце і заможнае жыццё.

Вада, паводле народных уяўленняў, з'яўляецца адной з чатырох асноўных касмічных стыхій, якая дапаўняе прыродныя стыхіі агню, паветра і зямлі. У сусветнай міфалогіі, часткай якой з'яўляецца і беларуская, вада звязваецца з пачаткам стварэння Сусвету (у гэтым выпадку яна сімвалізуе Хаос). Адсюль вынікае, што вада – жаночая аснова Сусвету (паводле этыялагічных паданняў, зямля была створана з пяску, які быў узяты са дна першапачатковых водаў). Беларусы лічылі, што «ваду Бог даў на патрэбу людзям. Людзі шануюць ваду, нічога ў яе не кідаюць нячыстага, не плююць, каб Бог не скараў» [1, с. 46].

Вада – адна з творчых стыхій, вельмі цікавая з пункту гледжання славян, у яе вельмі шмат сакральных аспектаў, што паўплывала на яе сімваліку. Вада для славян – гэта тое, што дае жыццё ўсяму жывому, бо менавіта пры дапамозе жыватворчай нябеснай вады зелянеюць травы і лясы вясной, менавіта дзякуючы ёй ўраджай не засыхае ў полі, а квітнее, дае плён і каласуе. І гэтая тая жывая вада, ці вада нябесная, дзякуючы якой расліны сілкуюцца, набіраюцца сіл – трава становіцца зялёнай і сакавітай, жыта каласуе, рэпа вырастае як у вядомай казцы [2].

Вада ў славян была той субстанцыяй, з якой зарадзілася жыццё і паўстаў Сусвет, таму ёй прыпісвалі асаблівыя, магічныя ўласцівасці. Магія вады распаўсюджвалася на рэлігію, фальклор, працоўную дзейнасць і адпачынак. Яе культ захаваўся ў народных славянскіх звычаях, прыметах, прыказках і прымаўках, а таксама ў рэлігійных рытуалах і варожбах.

Вада выступае ў некалькіх відах: нябесная, зямная, падземная, жывая і мёртвая. Мёртвая вада – вада, якую выкарыстоўвалі падчас надыходу смерці, абмывання нябожчыка і выканання розных рытуальных дзеянняў, якія былі звязаныя з пахаваннем чалавека [3].

Адным словам, вада ў жыцці чалавека адыгрывае выключную ролю. І гэтая пацвярджае фразеалогія беларусаў, якая адлюстроўвае, захоўвае і перадае ад пакалення да пакалення практычны і духоўны вопыт нашага народа, але не ўсё, як гэтая характэрна лексіцы, а толькі самае важнае для народа.

Метадам суцэльнай выбаркі з матэрыялаў «Слоўніка фразеалагізмаў» І. Я. Лепешава былі выяўлены больш за восем дзясяткаў фразеалагічных адзінак з самымі рознымі «воднымі» кампанентамі, з якіх кампанент *вада* складае найбольш колькасную групу – усяго 57 адзінак [4].

Аб'ектам увагі ў межах артыкула абраны толькі асобныя фразеалагізмы з кампанентам *купацца*, што, з аднаго боку, збліжаюцца паводле вобразаў і народных уяўленняў, вераванняў і прыкмет пра ваду, з другога боку, адрозніваюцца структурай, кампанентным складам і, галоўнае, захаваннем адметнай культурнай інфармацыі.

Цікавай, на нашу думку, з'яўляецца фразеалагічная адзінка ў *гарачай вадзе купаны*, якая служыць для абазначэння рысы характару чалавека – 'вельмі запальчывы, нястрыманы, надта гарачы' [4]. Узнікае пытанне, на аснове чаго абрана гэтая спалучэнне слоў, у якім кожнае слова вядомае, але пры ўтварэнні фразеалагізма атрымала зусім іншае значэнне, якое не выцякае са значэнняў слоў у іх прамым выкарыстанні. На думку беларускага фразеолога І. Я. Лепешава, «узнікненне выразу звязана з царкоўным абрадам хрышчэння, калі малога апускалі ў спецыяльную пасудзіну з вадой (купель)» [5, с. 373]. Даследчык лічыць, што «вобразная аснова фразеалагізма грунтуецца на народным гумары, на прыёме гіпербалы (параўн. таксама: *у гарачага папа хрышчаны, шалёны поп хрысціў*)» [Тамсама].

Гэта этымалогія фразеалагічнай адзінкі, ці яе выток, а нам важна выявіць культурную інфармацыю фразеалагічнай адзінкі, устанавіць, як адбываецца пераход прамога наймення на новае, фразеалагічнае, ці чаму гэты рытуал быў пакладзены ў аснову

наймення і характарыстыкі чалавека з яго адметнасцю, паколькі, як адзначае В. А. Ляшчынская, «справа ў тым, што ўсіх, каго хрысцяць, апускаюць у ваду ці абліваюць вадой, дарэчы, зусім не гарчай, але не ўсе выяўляюць такія рысы характару» [6, с. 75].

Рытуал царкоўнага абраду хрышчэння складаецца з некалькіх этапаў. Як вядома, бабка-павітуха або маці купалі дзіця, апраналі ва ўсё белае, перавязвалі чырвоным поясам-абярэгам і тройчы па сонцы абносілі вакол стала, каб ён паважаў бацькоў і не цураўся роднай хаты. У час хрышчэння родныя бацькі дзіцяці ў храме не прысутнічалі, бо хрышчэнне – гэта духоўнае нараджэнне, таму родныя бацькі павінны былі на некаторы час саступіць сваё месца духоўным бацькам – куме і куму. Радзіны суправаджаліся радзіннымі песнямі, рознымі абрадамі. Вялікае значэнне на радзіны меў абмен падарункамі, ручнікамі, наміткамі, палатном, хлебам [7]. Гэты абрад вельмі пашыраны і ў наш час.

У дадзеным выпадку абрана вада, якая з’яўляецца ачышчальным сродкам, дакладней, свабоднае спалучэнне слоў для ўтварэння вобраза з мэтай абазначэння новага паняцця, якое з’яўляецца абстрактным. Фразеалагічная адзінка ў *гарчай вадзе купаны* не толькі абазначае, але, і гэта галоўнае, характарызуе чалавека гарчага, запальчывага. А гэты стан можна прасачыць праз паводзіны і рысы характару канкрэтнага чалавека. Сапраўды, каб «убачыць» псіхалагічны стан чалавека, які прыходзіць у стан узбуджэння, можна ўявіць чалавека, якога абліваюць ці купаюць у гарчай вадзе. У аснове пераўтварэння назіраецца метафарычнае прыпадабненне чалавека, аблітага вадой, да яго эмацыянальна-фізічнага стану.

На аснове агульнага дзеяння – купання ў вадзе да папярэдняй фразеалагічнай адзінкай далучым яшчэ ў *сямі вадах купацца* [8, с. 144] з адметнай структурай. Семантыка дадзенай фразеалагічнай адзінкі – ‘быць вельмі ўдачлівым, шчаслівым’ матываваная канатацыйным значэннем складнікаў. Так, выбар кампанента *сем* не выпадковы, паколькі гэтая лічба лічыцца свяшчэннай, боскай, магічнай, шчаслівай. На працягу тысячагоддзяў гэтую лічбу абагаўлялі ў розных кутках геаграфічнай карты свету. У Вавілоне ў гонар галоўных багоў быў пабудаваны сяміступеньчаты храм. Жрацы гэтага горада сцвярджалі, што людзі пасля смерці, прайшоўшы праз сем варот, трапляюць у падземнае царства, акружанае сямю сценамі. Старажытны Рым таксама абагаўляў лік *сем*. Нават сам горад пабудаваны на сямі пагорках [9]. В. А. Ляшчынская заўважае, што «асабліва вялікая роля лічбы *сем* у хрысціянстве: сем цэркваў, сем таінстваў, сем свяцільнікаў» [6, с. 62]. Не забудзем узгадаць сем дзён на тыдні, Вялікі пост, які працягваецца сем тыдняў, сем колераў вясёлкі, сем чынаў анельскіх, сем смяротных грахоў, сем чакраў.

Атрымліваецца, што ў аснове фразеалагічнай адзінкі ў *сямі вадах купацца* ляжыць уяўленне народа пра культурныя каштоўнасці: *сем* – сакральны лік, які абазначае ўпэўненасць, бяспеку, шчасце. А вада з’яўляецца магічнай сілай, якая надзяляе чалавека станоўчымі рысамі.

На аснове агульнага кампанента-дзеяння ўзгадаем і такія фразеалагічныя адзінкі, як *купацца ў золаце* ‘валодаць вялікім багаццем, быць надзвычай багатым’ [4], *купацца ў жыцце* ‘жыць заможна, багата’ [10, с. 105], у *малацэ купацца* – 1) ‘жыць без турбот і клопатаў’; 2) ‘жыць заможна, багата’ [10, с. 188] і як *сыр у масле купацца* ‘жыць прывольна, у поўным дастатку’ [4]. У фразеалагічных адзінках агульным з’яўляецца кампанент-дзеяслоў *купацца*, які ўказвае на пагружэнне чалавека ў што-небудзь паводле асацыяцыі з вадой, але ў пераносным, метафарычным значэнні.

Так, у фразеалагічнай адзінцы *купацца ў золаце* абраны метал, які, як вядома, лічыцца адным з каштоўных, выступае сімвалам багацця, дастатку, велічы, улады. Мець пры сабе золата або прадмет, зроблены з яго, – значыць быць матэрыяльна забяспечаным чалавекам. Золата адлюстроўвае старажытныя міфалагічныя ўяўленні, у якіх яно звязваецца з уяўленнямі аб долі, лёсе, поспеху. Адсюль вынікае, што дзеяслоў *купацца* з кампанентам *золата* ўключаецца ў метафару, якая стварае вобраз незлічонага багацця.

У фразеалагічнай адзінцы ў *малацэ купацца* кампанент *малако* ўказвае на звычайны прадукт харчавання, які ў старажытных славян заўсёды быў адным з галоўных відаў ежы (разам з хлебам), аб'ектам міфалагічных вераванняў, магічных рытуалаў і абароны. Апрача таго, малако мае сакральнае значэнне: лічыцца ежай багоў, сімвалам адраджэння і неўміручасці, багацця і ўрадлівасці. Выбар кампанента *малако* выяўляе і адлюстроўвае сельскагаспадарчую скіраванасць беларусаў, вобразнае ўяўлення пра багатае жыццё без турбот.

Такім самым традыцыйным атрыбутам сельскагаспадарчай працы беларусаў з'яўляецца кампанент *жыта* ў фразеалагічнай адзінцы *купацца ў жыце*. Яго выбар зусім не выпадкова, бо жыта – гэта адна з самых старажытных злакавых культур на зямлі, яна сімвалізуе жыццё (жыць і жыццё – этымалагічна звязаны), урадлівасць, дастатак і здароўе. І вобраз, унутраная форма фразеалагічнай адзінкі *купацца ў жыце* дапаўняе ўяўленне і вербалізацыю паняцця беларусаў аб дастатку і багатым жыцці.

І ўрэшце – фразеалагічная адзінка *як сыр у масле купацца* на аснове параўнання, але зноў жа ў выніку метафарызацыі і праз адбор, з аднаго боку, найменняў звычайных прадуктаў харчавання беларусаў, з другога боку, такіх, што надзелены сімволікай багацця, заможнасці, даводзіць яшчэ адно вобразнае ўяўленне пра шчаслівае жыццё ў дастатку.

Такім чынам, вада аказваецца на рэдкасць удалым аб'ектам для вывучэння той ролі, якую ў народнай культуры адыгрываюць прыкметныя характарыстыкі, якія выступаюць у якасці галоўнага імпульсу пры фарміраванні культурных знакаў і сімвалаў. Фразеалагізмы з «водным» кампанентам *купацца* перадаюць асаблівае нацыянальнае светабачанне беларусаў; адлюстроўваюць характэрныя рысы культурнай спадчыны нашага народа; характарызуюць своеасаблівыя ўяўленні народа аб акаляючых нас працэсах. Дзякуючы фразеалагічным адзінкам будзе захаваны і перададзены пласт культуры нашага народа, для якога эталонамі дастатку, заможнага жыцця выступаюць звычайныя прадукты харчавання.

Літаратура

- 1 Зямля стаіць пасярод свету... Беларускія народныя прыкметы і павер'і / уклад., прадм., пераклад, бібл. У. Васілевіча. – Кніга 1. – Мінск: Навука, 2010. – 574 с.
- 2 Сила и значение воды у славян [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://www.liveinternet.ru/users/belfeba/post310247860/>. – Дата доступу: 25.04.2019.
- 3 Катовіч, Аксана. Вада-вадзіца, Божая памачніца... / Аксана Катовіч [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://ggcbs.gomel.by/templates/ggcbs/images/ecology/4045.pdf>. – Дата доступу: 25.04.2019.
- 4 Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў: у 2 т. Т. 1: А–Л. / І. Я. Лепешаў. – Мінск: Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 672 с. ; Т. 2: М–Я. / І. Я. Лепешаў. – Мінск: Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.
- 5 Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. – Мінск: БелЭН, 2004. – 448 с.
- 6 Ляшчынская, В. А. Канцэпты прыродных стыхій у фразеалагічнай карціне свету беларусаў: агонь, вада, зямля і паветра / В. А. Ляшчынская. – Мінск: РІВШ, 2018. – 221 с.
- 7 Хрэсьбіны, або Радзіны [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://www.sb.by/articles/khresb-ny-abo-radz-ny.html> - Дата доступу: 25.04.2019.
- 8 Юрчанка, Г. Ф. Слова за слова (Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны) / Г. Ф. Юрчанка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1977. – С. 272.
- 9 «Сакральны» смысл чисел в верованиях и учениях. Справка – [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://gia.ru/20070707/68528028.html>. – Дата доступу: 25.04.2019.
- 10 Даніловіч, М. А. Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны / М. А. Даніловіч. – Гродна: ГрДУ, 2000. – 267 с.